

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрос Є. І. *Інтелект у структурі людського буття*/Андрос Є. І. – 2010.
2. Брушлинский А.В. «Проблемы психологии субъекта». – М.: Институт психологии РАН, 1994. – 109 с.
3. Дружинин В.Н. *Интеллект и продуктивность деятельности: модель «интеллектуального диапазона»* /В.Н.Дружинин //Психологический журнал. – 1998. – Т.19. – № 2 – С.83-93.
4. Теплов Б.М. *Проблемы индивидуальных различий*. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961.-С. 9-347.
5. Холодная М.А. *Психология интеллекта. Парадоксы исследования* /М.А.Холодная. – [2-е изд.перераб.и доп.] – СПб: Питер, 2002. – 272 с.
6. <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82>.
7. <http://www.psy-science.com.ua/Recommendation/rozdil1.htm>.
8. <http://lingvo.asu.ru/english/texts/philosophy/org01.html>.
9. <http://www.centernlp.ru/library/s55/nlp/drujinin.html?PHPSESSID=mhhjl9nrfla4p6csf7kslul802>.

341.11:321.323

Трухін І.О.

РОЛЬ ІДЕЇ СВОБОДИ В ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Анотація.

В статье рассматривается вопрос о путях и результатах развития идеи свободы в цивилизационном процессе. Она сформировалась как выражение одной из основных жизненных потребностей и стала мощным двигателем борьбы против различных видов угнетения и ограничений. К XX веку в развитых странах были достигнуты почти все гражданские свободы и развернулось движение за «свободу личности», в котором было много надуманного и вызванного пафосом идеи свободы. Далее мощная энергетика данной идеи породила постмодернистскую теорию свободы от «принудительной каузальности», которая напоминает продукт идейного фанатизма. Все это становится очень спорным результатом развития идеи свободы.

Роль ідей в житті суспільства теоретично начебто добре відома, але на рівні буденної свідомості вони навряд чи уявляються дійсно важливими чинниками наших щоденних думок, почуттів та вчинків – тут, як здається, переважають інтереси і турботи. Спробуємо показати надзвичайно важливу, але й суперечливу роль однієї з фундаментальних ідей.

Серед масштабних уявлень, які сформували загальнолюдський світогляд, особливо місце належить ідеї свободи. «Во всех противоречивых стремлениях нашего времени есть как будто одно требование, которое объединяет всех, - пишет К. Ясперс. - Все народы, все люди, представители всех политических режимов единодушно требуют свободы. Однако в понимании того, что есть свобода и что делает возможным ее реализацию, все сразу же расходятся. Быть может, самые глубокие противоречия между людьми обусловлены их пониманием свободы. То, что одному представляется путем к свободе, другой считает прямо противоположным этому. Почти все, к чему стремятся люди, совершается во имя свободы». (5. с. 165).

Це особливе місце ідеї свободи пояснюється не тільки тим, що вона є фундаментальною соціальною потребою, але ще більше тим, що протягом тривалого історичного часу ця потреба часто не задовільнялася на індивідуальному та груповому рівні. В процесі тривалої боротьби народилася концепція свободи як усвідомлення її першорядної цінності, завдяки чому в подальшому вже сама ідея, а не тільки необхідність усунення фактичних обмежень стала могутнім чинником свободоловної активності.

Спробуємо показати, як протягом історичного часу розвивалось і змінювалось поняття «свобода».

На першому етапі, починаючи зі ступеню дикунства і варварства, основне обмеження свободи поставало у вигляді грубої особистої залежності у формі рабства, а пізніше - феодального кріпацтва. В цей історично найтриваліший період боротьби свобода набула статусу однієї з базових і найбільших життєвих цінностей, що назвжди вкарбувалось у суспільну свідомість. З початку була подолана індивідуальна, особиста залежність, а значно пізніше і поступово відбулося позбавлення від державної залежності.

Наступним етапом розвитку ідеї свободи та її практичного втілення стала практика дотримання того, що стало розумітися як права людин. Його початком можна вважати скасування привілейованого становища дворянства, потім поступово відбулося ствердження свободи віросповідання та слова, права обирати владу та бути обраним, недоторканості житла, права на еміграцію, права на справедливий судовий захист тощо. В цьому ж ряду знаходиться досягнення гендерної рівноправності. Все це відбувалося в процесі загальної демократизації всього життєвого устрою (в першу чергу у розвинених країнах) і було великим цивілізаційним зрушенням всього людства.

На третьому етапі об'єктом «звільнення» став внутрішній світ людини, що найчастіше відбивається у виразі «свобода особистості». Це психологічно відштовхувалось від того добре відомого факта, що можливості соціальної мобільності і самовираження протягом всієї попередньої історії чітко обмежувались межами соціального статусу людини. Оригінальність і вольнодумство певною мірою дозволялись тільки аристократії.

Свобода особистості була менш визначеним явищем, ніж особиста незалежність або права людини, але пафос її проголошення був не менш яскравим.

Найбільш зрозумілою частиною цієї кампанії постала боротьба за свободу самовираження особистості. На її ґрунті сформувався потужний культуральний напрям ХІХ – ХХ століть – модернізм. Європейський символізм у поезії та живопису надав поштовх і став зразком самовираження на багато десятиріч наперед, внаслідок чого і сьогодні, на початку ХХІ століття, більшість авторів перш за все і за будь – яку ціну прагнуть бути оригінальними.

Проте свободою самовираження цей етап не закінчився, ідея свободи особистості набула такої надзвичайної енергії, що сформувалося враження про необхідність звільнення внутрішнього світу людини майже від всіх зовнішніх чинників впливу на неї,

які начебто позбавляють її аутентичності, самотності, нівелюють її оригінальність, творчий потенціал і взагалі роблять її існування якимось несправжнім. Можна погодитись з тим, що одним з проявів особистісної подібності є індивідуальна конформність, але це така ж конституціональна особливість, як, наприклад, тип темпераменту, і суспільство в цьому не винуватиме.

Ентузіасти свободи особистості звинувачують у її обмеженні державу з такими інститутами, як освіта, засоби масової інформації, реклама тощо. Із збільшенням населення, розвитком засобів комунікації всіх видів, зближенням культур і загальною глобалізацією загроза обмеження свободи особистості, на їх думку, зростає. Дуже «підлив олії у вогонь» К. Юнг зі своїм малообгрунтованим твердженням про «колективне несвідоме», яке начебто генетично успадковується кожною людиною. Пафос свободи особистості став у ХХ столітті просто феєричним. Найбільш радикальні автори вимагають звільнення особистості від соціальності, тобто фактично взагалі від всіх чинників соціалізації.

Але що ж саме залишиться в особистості після цього звільнення, тобто що складає цю аутентичну і дорожню людську самість? Відносно цього жоден з авторів не може сказати рівнесенько нічого, все закінчується пафосною словотворчістю про «справді людське», «глибоко особистісне», «сутнісне», «неповторне» тощо. І дійсно, ще не народився той геній, який може сказати, що є у новонародженої дитини такого, розвитку чого принципово (а не внаслідок погано організованого виховання) заважає суспільство. Всі глибоко індивідуальні якості людини розвиваються в суспільстві, спрямовані до нього і мають сенс тільки в ньому. А якщо в глибині душі людини лежить щось таке, що потрібно приховувати від світу (наприклад, ненависть до всіх осіб протилежної статі), то нехай воно там і залишається назавжди. Особливо програв своїм гімном особистості екзистенціалізм, і він дійсно походив з гуманних міркувань, але нічого принципово нового він не винайшов.

Можно сказати, що вся гуманітарна думка ХХ століття ознаменувалася пристрасним заклик до звільнення особистості. Вона була породженням ідеї свободи і ще більше розпалювала цю ідею. Але куди ж більше, що ще треба звільняти? Філософи – постмодерністи знайшли, куди йти далі, і що звільнювати від пригнічення. Вони проголосили, що вся існуюча для людини реальність створена людською мовою, вона є результатом «означування», і що в реальності «немає позатекстового референта». Будь – яке слово і будь – яка висловлена думка є тільки «симулякром». При цьому ми маємо право означувати, але не повинні приписувати предметам і явищам будь – які властивості, бо це вже є примус. «Будь – який дискурс, - писав Ж.Ф. Ліотар, - є насильством». З даної точки зору, ми порушуємо свободу предметів та явищ, бо вони, мабуть, зовсім не відповідають нашим уявленням і не бажають терпіти насильства з боку людини. Улюблений вираз постмодерністських авторів – «примусова каузальність».

Іншим підґрунтям даної екзальтації навколо ідеї свободи постає постмодерністське твердження, що випадковість має таке саме значення, як необхідність, з чого витікає, що все в світі є випадковим і що в ньому панує хаос. Хоча з хаоса, згідно з теорією синергетики, постійно утворюється певний порядок, це якось не дуже помічається постмодерністами, бо, мабуть хаос, всупереч примусовій каузальності несе для них світлий образ свободи.

Складається таке враження, що підсумком всього історичного минулого для постмодерністських філософів став образ держави і суспільства як огидного монстра, який тотально пригнічує будь-яку свободу. Ступінь фетишизації ідеї свободи навіть важко перебільшити, вона стала для постмодерністської парадигми безсумнівною зверхністю, яку можна порівняти з релігією або життям. Йдеться вже не про свободу людини і людства, а свободу всього органічного і неорганічного світу. Даєш свободу кожному каменю і кожному атому!

Таким чином, боротьба за свободу як внутрисистемний механізм самої ідеї набула характеру ядерної реакції, яку неможливо зупинити. По мірі досягнення свободи як незалежності і користування громадянськими правами джерелом енергії у все більшій мірі почав виступати сам пафос образу свободи, який породжує прагнення до все нових її втілень. Ідея свободи продовжує своє існування як інерційне явище, що має надситуативну активність.

Але чи має ця суперечлива біографія ідеї свободи якесь практичне значення і чи впливає вона якимось чином на життєву практику? Адже у буденній свідомості існує уявлення, що філософські теорії – це одне, а реальне життя – інше.

На це треба відповісти, що філософські концепції повільно і малопомітно, але неминуче доходять до масової свідомості, причому майже завжди утворюються вульгаризовані варіанти, які часом і стають головним практичним наслідком цих концепцій. Варто нагадати, що з теорії класової боротьби – в цілому, вірної - в практиці особливу роль зіграло твердження про історичну приреченість пануючих класів, яке викликало всі жорстокості революційних переворотів. Не менш виразним прикладом є те, як використав німецький фашизм ніцшеанську теорію необхідності формування «зверхлюдини», в порівнянні з якою певні категорії людей опинялися просто другорядним матеріалом, чимось на зразок сировини. В світлі цієї «шляхетної» ідеї канцтабори і газові камери постали просто технологічним елементом.

Беручи до уваги цю закономірність взаємодії філософії з життєвою практикою, треба оцінити постмодерністську «примусову каузальність» як дуже сумнівну в плані її соціальної ролі ідею. Вона декларує радикальний релятивізм у погляді на всі явища людського існування, який, якщо бути послідовним, веде до зникнення питання про цінності, пріоритети та доцільності у сфері людських стосунків та поведінки. Це дуже нагадує розхитування човна, на якому ми всі сидимо. Можливо, треба пам'ятати, що істина понад все? Гадаю, що долі істини в постмодерністському дискурсі не більше, ніж долі хаоса в соціальній організації. А якщо світ і дійсно є хаосом, то людство може себе щиро поздоровити з його все більш успішнішим приборкуванням і корегувати у словниках значення поняття «хаос».

Отже, в порядку підсумку необхідно сказати, що шляхетна ідея свободи, зігравши велику роль у цивілізаційному розвитку людства, поступово почала перетворюватися в ідею – непорозуміння, оскільки почала працювати сама на себе. Це можна порівняти, скажімо, з тим, як в суспільстві, яке довгий час голодувало, але давно харчується нормально, продовжується потужна реклама посиленого харчування, що призводить до масового ожиріння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Делез Ж. *Логика смисла.* - М., 1995.
2. Камю А. *Бунтующий человек.* - М., 1990.

3. Кондорсэ М.Ж. *Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума*. - М., 1993.
4. Трухин И.А. *Личность как система идей*. - К., 2009.
5. Ясперс К. *Истоки истории и ее цель*. - М., 1991.

УДК 159.9-051 :17.035.1

Тарасьян Ю.А.

АЛЬТРУЇЗМ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА ЯКІСТЬ ПСИХОЛОГА

Аннотація. Аналізується поняття «альтруїзм», розкривається його роль в професійній діяльності психолога. Пропонуються способи розвитку цього якості при підготовці в вищих навчальних закладах.

Складність майбутньої роботи психолога обумовлена необхідністю постійного тісного душевного контакту з іншою людиною. Це висуває особливі вимоги до його ціннісно-смиислової сфери, змістякої потенційно визначає конструктивний або деструктивний характер його професійної діяльності, формування мотиваційної та особистісної готовності (або неготовності) до неї, впливає на успішність фахової підготовки. В такому розумінні ефективна професіоналізація можлива за умови, що професія постає для суб'єкта сферою реалізації його найважливіших особистісних цінностей і навіть сенсу життя, а сам процес праці або здобуття професії розуміється як невід'ємний компонент суб'єктної життєтворчості. Таким чином, в силу специфіки діяльності психолога особливе місце в ній займає альтруїзм як професійно важлива якість.

Термін «альтруїзм» був введений вперше французьким філософом О.Кантом, який сформував його як принцип «*revileroutrage*» – жити для інших. Він характеризує ним безкорисливі спонукання людини, що тягнуть за собою вчинки на користь інших людей. З появою цього терміну з'явилася думка про біологічний характер та генетичне походження альтруїзму, а не формування його умов виховання (Ф.Добржанський, В. Ефроїмсон, Г. Спенсер, З. Фрейд та ін.). Пізніше І. Павлов висунув протилежну позицію, в якій пояснював справжній альтруїзм як надбання культури [2].

В історії психологічної думки проблема альтруїзму розглядалася в рамках трьох основних теоретичних напрямків: біхевіористичного, психоаналітичного та інтелектуалістичного. Представники першого розглядають альтруїстичну поведінку як умовнорефлекторний процес, що принципово не відрізняється від засвоєння інших форм поведінки. Альтруїзм, на їх погляд, обумовлюється негативним або позитивним "емпатичним" підкріпленням, а саме: неприємні переживання у особистості виникають, якщо вона стає свідком страждань іншої людини і, відповідно, зникають при звільненні її від страждань. Таким підкріпленням може бути "соціальне навічання" як основа формування альтруїзму або "вторинне підкріплення". Ця трактовка певним чином отожднює альтруїзм з егоїстичною поведінкою [4].

Дослідники психоаналітичного напрямку інтерпретують альтруїзм як несвідоме прагнення редукувати властиве людині "почуття провини". В основу такого тлумачення покладено думку З.Фрейд про те, що поведінка людини значною мірою підкоряється впливу підсвідомих сил – потягів. Вони обумовлюються інстинктами, але насамперед – пригніченими бажаннями, задоволення яких «заборонене» на рівні свідомості, тому їх витісняють у сферу несвідомого. Ці бажання продовжують діяти без відома свідомості, проявляючись у сновидіннях, обмовка, мимовільних відхиленнях від адекватної поведінки, впливаючи на вибір професії та творчість. Зважаючи на це, психоаналіз називає альтруїстичні спонукання невротичною компенсацією егоїзму, що піддається витісненню [7].

Головним постулатом теорії Ж. Піаже була відповідність морального та інтелектуального розвитку. В основі процесу розвитку інтелекту і моральності лежить зміна схем поведінки відносно до об'єктів і людей, одним із проявів якої є альтруїзм. Тому можна вважати, що стадії інтелекту і моральності безпосередньо є відправною точкою в розумінні сутності альтруїзму [6].

Сучасна трактовка альтруїзму пов'язує його з системою цінностей особистості. Так, В.Шапарь визначає його як систему ціннісних орієнтацій особистості, при якій центральний мотив і критерій моральної оцінки - це інтереси, іншої людини чи соціальної спільноти [3]. Центральна ідея альтруїзму - безкорисливість як непрагматично орієнтована діяльність, що здійснюється і інтересах інших людей і не шукає реальної винагороди.

Альтруїзм може стати усвідомленою ціннісною орієнтацією, що визначає поведінку особистості в цілому. Тоді перетворюється в сенс життя особистості. При цьому абсолютизація альтруїзму така ж помилкова, як і його недооцінення. Реальна значущість альтруїстичної поведінки особистості визначається характером цінностей, що лежить в основі взаємин з іншими людьми.

Альтруїзм може виступати як соціально-психологічний прояв гуманності, а також у повсякденному спілкуванні та діяльності людей. Механізмом прояву альтруїзму може бути ситуативна альтруїстична установка, яка актуалізується в конкретних небезпечних ситуаціях (наприклад, порятунок дитини ціною власного життя).

Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що формування розвитку альтруїстичної направленості особистості особливо потрібні людям, які працюють з людьми. При цьому, висловлюючись словами В. Сухомлинського, «слід починати з елементарного, але разом з тим і найважливішого – формування здатності відчувати душевний стан іншої людини, вміти ставити себе на місце іншого в різних ситуаціях... Глухий до інших залишиться глухим до самого себе: йому буде недоступною головніше в самовихованні – емоційна оцінка власних вчинків» [5].

Можна припустити, що дане судження можна адресувати і психологу, від чуйності, милосердя, співчуття, співпереживання і жертвовності якого в певній мірі залежить життя і самопочуття людини, що потребує психологічної допомоги. Психолог як професіонал виконує найважливіше соціальне завдання – створення узагальненого, персоніфікованого образу іншої людини в своїй особі і в особі конкретного учасника або учасників його професійної діяльності.

В процесі роботи психолог оперує інформацією, яка при недбалому використанні може завдати непоправної шкоди окремим людям, сім'ям, колективам. Виражена орієнтація на цінність іншої людини у професійній діяльності психолога передбачає прояв емпатії, розуміння та співпереживання до стану іншої людини і, відповідно, вияв альтруїстичних переживань. У зв'язку з цим до психологів пред'являється ряд соціально-етичних та професійних вимог, дотримання яких дозволяє спеціалісту зберігати довіру